

Seneca Epistulae Morales bog 15, brev 93-95

Oversat af Kell Commerau Madsen & Hans Gregersen

Seneca 93

(1) I dit brev klagede du over filosofen Metronax¹ død, som om han både havde kunnet leve længere og også burdet! Jeg savnede din sædvanlige rimelighed, som du ellers har rigeligt af i enhver rolle og enhver opgave, men mangler i det ene forhold, hvor alle mangler den. Jeg har mødt mange, der er rimelige i forhold til mennesker, men ingen der er det i forhold til guderne. Vi går dagligt i rette med skæbnen: 'Hvorfor blev den ene revet bort midt i sin livsbane? Hvorfor bliver den anden ikke? Hvorfor forlænger han sin alderdom, selv om den er tung både for ham selv og andre?' (2) Mener du, om jeg må spørge, at det er mest rimeligt, at du indordner dig under naturen eller omvendt? Hvad betyder det, hvor hurtigt du skal forlade et sted, du under alle omstændigheder skal forlade? Det gælder ikke om at leve længe, men om at leve nok. At leve længe afhænger af skæbnen, at leve nok af sjælen. Livet er langt, hvis det er fuldt, og det bliver fyldt ud, når sjælen henter sit gode i sig selv og får magt over sig selv. (3) Hvad glæde har han af at leve firs år i sløvhed? Sådant en person har ikke levet, han har brugt livet på at vente, og han er ikke død sent, men har været det længe. 'Han levede firs år.' Det kommer an på, hvilken dag du regner hans død fra. (4) 'Han dér døde derimod, da han var i sin bedste alder.' Men han gjorde sin pligt som god borger, god ven og god søn, han svigtede ikke på noget punkt. Selv om hans levetid er ufuldendt, er hans liv fuldendt. 'Han levede i firs år.' Nej, han var til i firs år, medmindre du siger, han levede på samme måde, som man siger træer lever. For guds skyld, kære Lucilius, vi skal bestræbe os på, at vores liv bliver ligesom kostbarheder, der ikke skal fylde meget, men veje meget. Lad os måle det i måden, det føres på, ikke i tid. Vil du vide, hvilken forskel der er på ham, der livskraftig og i foragt for tilfældet har fuldført alle livets opgaver og er nået til det højeste gode i livet, og ham, for hvem der bare er gået mange år? Den første lever også efter døden, den anden gik bort, før han døde.

---

1. Stoisk filosof, samtidig med Seneca. Se brev 76, 1-4.

(5) Lad os derfor prise ham og regne ham blandt de lykkelige, for hvem tiden, hvor kort den end var, var vel anbragt. Han så nemlig det sande lys. Han var ikke blot én af mange. Han både levede og havde livskraft. Indimellem var himlen klar, til andre tider skinnede den store stjernes glans selvfølgelig gennem skyer. Hvorfor spørger du, hvor længe han levede? Han lever, for han er gået lige over i eftertiden og har skrevet sig ind i historien. (6) Jeg vil ikke af den grund afvise at få flere år, men jeg vil sige, at jeg ikke mangler noget i at have et lykkeligt liv, hvis livet i sin længde kappes af nu. Jeg har nemlig ikke indstillet mig på den sidste dag, som et begærligt håb har stillet mig i udsigt, der er ingen dag, som jeg ikke har set på som den sidste. Hvorfor spørger du mig, hvornår jeg er født, og om jeg stadig regner mig blandt de unge? Jeg har fået min del. (7) Ligesom et menneske kan være fuldkomment med en lille krop, således kan et liv også være fuldkomment inden for et kort tidsrum. Levetid hører til blandt de ydretting. Hvor længe jeg er her, er ikke op til mig, men hvor længe jeg vil være her, så jeg er her rigtigt, afhænger af mig selv. Forlang det af mig, at jeg ikke henslæber et ligegyldigt liv som i mørke, at jeg fører mit liv og ikke bare trækkes igennem det.

(8) Du vil vide, hvad der er den største udstrækning, et liv kan have. At leve til man bliver viis. Den, der når dertil, har ikke nået det fjerneste mål, men det største. Lad ham prale frejdigt og sige tak til guderne og deriblandt til sig selv, og lad ham kræve taknemmelighed af naturen, fordi han har været til. Det vil han nemlig gøre med rette, for han har skænket den et bedre liv, end han modtog. Han har opstillet en model for den gode mand og vist, hvordan og hvor stor han er. Hvis han havde føjet noget til sit liv, ville det have været mage til det forgangne. (9) Men hvor længe lever vi dog? Vi har haft glæde af at indse det hele. Vi ved, hvilke elementer naturen udspringer af, hvordan den indretter universet, med hvilke skift den bringer året tilbage, hvordan den har indesluttet alt, der vil opstå nogetsteds, og gjort sig selv til sin egen grænse. Vi ved, at stjernerne bevæger sig af egen kraft, at intet ud over jorden står stille, at alt andet glider af sted i uophørlig fart.² Vi ved, hvordan månen går forbi solen, hvorfor den, som er den langsomste af de to, overhaler den hurtige, hvordan månen tager til eller tager af, hvad der er grunden til, at natten kommer, og at dagen vender tilbage. Vi skal derhen, hvor man kan se alt det på nærmere hold. (10) 'Jeg går ikke herfra med større

---

2. Seneca går ud fra det aristoteliske, geocentriske verdensbillede, hvor jorden er ubevægelig, mens resten af universet kredser om den.

styrke' siger den viise, 'fordi jeg håber, at vejen står åben for mig til mine guder. Jeg har ganske vist fortjent at få adgang, og jeg har engang været blandt dem, og jeg har sendt min sjæl derop, og de havde sendt deres til mig. Men sæt, at jeg bliver revet bort, og at der efter døden intet er tilbage af et menneske. Mit mod er lige stort, selv om jeg går bort uden at gå noget sted hen.' (11) Han levede ikke så mange år, som han kunne. Også en bog med få vers er dog en bog og dertil prisværdig og nyttig. Du ved, hvor tunge Tanusius' Annaler er, og hvad man kalder dem.³ Visse menneskers lange liv er præcis sådan, som det der hænger ved Tanusius' Annaler. (12) Mener du mon, at den, der bliver dræbt i slutningen af en gladiatorforestilling er lykkeligere end ham, der falder midt på dagen? Tror du mon, at nogen er så tåbeligt begærlig efter at leve, at han hellere vil have halsen skåret over i spoliariet⁴ end på arenaen? Det er ikke med større afstand, den ene af os går forud for den anden. Døden går hen over alle. Drabsmanden følger den dræbte. Det er så lidt, der næres så stor ængstelse for. Hvad betyder det, hvor længe du undgår det, som du ikke kan undgå?

Hav det godt.

Seneca 94

(1) Den del af filosofien, som giver særlige forskrifter til hver enkelt rolle i livet og ikke danner mennesket som helhed, men fortæller ægtemanden, hvordan han skal opføre sig over for hustruen, faderen, hvordan han skal opdrage børnene, herren, hvordan han skal styre slaverne, den har nogle taget til sig som den eneste, og de har set bort fra de andre dele som digressioner uden relevans for os, som om man kunne rådgive om en del uden først at have begrebet essensen af hele livet. (2) Stoikeren Ariston⁵ mener derimod, at denne del er betydningsløs og en, der ikke trænger helt ind i hjertet, men kun rummer gammelkoneråd. Han hævder, at det, der gavner mest, er filosofiens

-
3. Romersk historiker. Seneca refererer muligvis til digteren Catuls omtale af historikeren Volusius' annaler (Catul 36,1) som "cacata charta", dvs. overskidte ark.
  4. Rum i forbindelse med amfiteater, hvor dræbte gladiatorer blev bragt hen, og dødeligt sårede fik nådestødet.
  5. Stoisk filosof fra Chios, elev af Zenon og grundlægger af en uafhængig gren af den stoiske filosofi (se brev 76,3 & 89,13).

grundsætninger i sig selv og begrebsbestemmelsen af det højeste gode: 'Hvis man har forstået og tilegnet sig den, foreskriver man sig selv, hvad der er det rigtige at gøre i enhver situation.' (3) Den, der lærer at kaste med spyd, sigter efter det udvalgte mål, former hånden til at styre sit kast, og når han har fået denne kraft fra undervisning og øvelse, benytter han sig af den, som han vil (for han har ikke lært at ramme noget bestemt, men hvad som helst). På samme måde ønsker den, der har oplært sig til livet som helhed, ikke at blive rådgivet i detaljer, for han er alment uddannet, ikke til, hvordan han skal leve med hustruen eller med sønnen, men til, hvordan han skal leve godt. Det indbefatter også, hvordan han skal leve med hustruen og børnene. (4) Kleanthes⁶ bedømmer godt nok også den del som nyttig, men ubetydelig, medmindre den udstrømmer fra det generelle og kender filosofiens grundsætninger og hovedpunkter i sig selv.

Dette punkt deles altså i to spørgsmål: Hvorvidt det er nyttigt eller unyttigt, og hvorvidt det alene er i stand til at gøre et menneske godt, dvs. om det er overflødigt eller gør alt andet overflødigt. (5) De, der vil se det som overflødigt, siger følgende: Hvis noget foran øjnene forhindrer en i at se klart, må det fjernes. Så længe det står i vejen, er der ingen pointe i at foreskrive, at 'du skal spadsere sådan, du skal række ham hånden'. På samme måde er det, når sindet forblindes, og man forhindres i at erkende, hvad man skylder andre. Så hjælper det ikke at foreskrive, at 'sådan skal du leve med din far, sådan med din hustru'. Forskrifter vil nemlig overhovedet ikke gavne, så længe fejltagelsen behersker sindet. Hvis den ryddes af vejen, vil det vise sig, hvilke forpligtelser man har over for hver enkelt. Ellers belærer du ham om, hvad den raske bør gøre, du gør ham ikke rask. (6) Du viser den fattige, hvordan han skal spille rig, men hvordan kan det lade sig gøre, når han forbliver fattig? Du viser den sultne, hvad han skal gøre, som om han var mæt. Fjern hellere sulten, der sidder helt inde i marven på ham. Det samme siger jeg dig om alle lasterne: De skal selv fjernes, man skal ikke foreskrive noget, der ikke kan lade sig gøre, så længe de er der. Hvis ikke du driver de forkerte meninger ud, som vi døjer med, vil hverken den grådige høre på, hvordan han skal omgås penge eller den frygtsomme, hvordan han skal være ligeglad med farer. (7) Du skal sørge for, at han ved, penge hverken er et gode eller et onde. Du skal vise ham, at de rige er de mest ulykkelige. Du skal gøre ham klart, at hvad vi i almindelighed frygter,

---

6. Stoisk filosof (ca. 330-231 fvt.), Zenons efterfølger som leder af den stoiske skole.

ikke er nær så skrækkeligt, som rygtet gør det til, at ingen lider længe eller dør tit. Med hensyn til døden, som er et vilkår for os, at det er en stor trøst, at den ikke kommer anden gang til nogen. Med hensyn til smerten, at den stærke sjæl vil være til hjælp. Den gør alt det, man trodsigt har stået igennem, lettere for en. At selve smertens natur er den bedst tænkelige, fordi den smerte, der forlænges, ikke kan være stor, og den, der er stor, ikke kan forlænges. At vi tappert skal tage imod alt det, som verdens nødvendighed pålægger os. (8) Når du med disse grundsætninger har ført ham frem til at indse sine vilkår og erkende, at livet er lykkeligt, ikke det, der leves efter lysten, men det, der leves efter naturen, når han er blevet forelsket i dyden som menneskets eneste gode og har vendt sig fra sletheden som det eneste onde, når han ved, at alt det andet – rigdom, æresposter, et godt helbred, kræfter og magt – er noget midt mellem og hverken skal regnes til goderne eller det modsatte, så vil han ikke ønske sig en rådgiver i enkeltsager, som skal sige: 'Sådan skal du gå, sådan skal du spise. Det passer sig for en mand, det for en kvinde, det for en ægtefælle og det for en enlig'. (9) De, der omhyggeligt råder om de ting, kan ikke selv udføre dem. Det lærer pædagogen drengen og bedstemoderen barnebarnet, og den meget hidsige lærer forklarer, at man ikke skal være hidsig. Hvis du kommer ind i en skole, vil du se, at det, som filosofferne med stor alvor slår om sig med, står i drengenes skriveøvelse.

(10) Skal du give råd om det åbenlyse eller om det tvivlsomme? Det åbenlyse kræver ikke en rådgiver, og den, der rådgiver om det tvivlsomme, tror man ikke på; altså er det overflødigt at rådgive. Forstå det således: Hvis du anbefaler noget, der er uklart og tvetydigt, vil du få brug for belæg. Hvis du skal give sådan et, er belægget stærkere og tilstrækkeligt i sig selv. (11) 'Sådan skal du behandle en ven, en borger, en kompagnon'. 'Hvorfor?' 'Fordi det er retfærdigt'. Spørgsmålet om retfærdighed leverer mig det hele. Der finder jeg den rimelighed, der skal søges for sin egen skyld; jeg finder, at vi hverken skal tvinges til den af frygt eller lokkes af belønning, og at man ikke er retfærdig, hvis man er glad for noget som helst andet ved dyden end den selv. Når jeg er blevet overbevist om det, og det gennemtrænger mig helt, hvad gavner så de råd, som belærer den lærde? At give råd til den vidende er overflødigt, til den uvidende er det for lidt. For han skal ikke blot høre, hvad rådene er, men også begrundelserne. (12) Er alt dette, spørger jeg, nødvendigt for den, der har den rette opfattelse af det gode og det onde, eller for den, der ikke har? Den, der ikke har, vil overhovedet ikke få hjælp fra dig, for hans ører er behersket af den almindelige mening, der er stik modsat dine anbefa-

linger. Men den, der har en præcis bedømmelse af, hvad man skal undgå og hvad man skal stræbe efter, ved, hvad han skal gøre, også uden at du siger det. Altså kan man fjerne hele denne del af filosofien.

(13) Der er to grunde til, at vi fejler: Enten er der inde i sjælen en ondskab, forårsaget af fordrejede opfattelser, eller, hvis den ikke er besat af vrangforestillinger, har den en tilbøjelighed til det forkerte og ødelægges hurtigt, når en illusion trækker den i den forkerte retning. Derfor skal vi enten kurere det syge sind og befri det for laster, eller vi skal bemægtige os det sind, der ganske vist er tomt, men hælder til det værre. Filosofiens grundsætninger gør begge dele, altså drejer det sig slet ikke om en slags råd.

(14) I øvrigt, hvis vi giver råd til hver enkelt, bliver opgaven uoverskuelig. Så skal vi give nogle til pengeudlåneren, andre til agerdyrkeren, nogle til den handlende, andre til dem, der søger indflydelse ved hoffet, forskellige til den, der vil elske ligemænd eller undergivne. (15) I ægteskabet vil du rådgive om, hvordan man skal leve med sin hustru, hvis man har giftet sig med hende som jomfru, hvordan med hende, der har været gift før, hvordan med en rig og hvordan med en uden medgift. Eller tænker du ikke, der er forskel mellem en barnløs og en, der kan få børn, mellem en voksen og en teenager, mellem en mor og en stedmor? Vi kan ikke omfatte alle slags. Og dog kræver de hver for sig noget specifikt, mens filosofiens love er kortfattede og binder alt sammen. (16) Tilføj så, at visdommens råd bør være definerede og sikre. Hvis de ikke kan defineres, ligger de uden for visdommen, visdommen kender grænserne. Altså skal vi fjerne den del, der rådgiver, fordi den ikke kan love alle det, den stiller nogle få i udsigt. Men visdommen omfatter alle. (17) Den eneste forskel, der er mellem det almindelige vanvid og det, der overgives til lægerne, er, at man i det ene tilfælde lider af en sygdom, i det andet lider under forkerte antagelser. Den ene form for galskab er forårsaget af helbredet, den anden form er sjælens dårlige tilstand. Hvis nogen rådgiver en gal om, hvordan han skal tale, gå og opføre sig i offentligheden og privat, er han selv mere gal end ham, han rådgiver. Det er den mørke galde, der skal kureres, og selve grunden til galskaben skal fjernes. Det samme skal man gøre i det andet tilfælde af galskab i sjælen: Den skal slås ud, ellers vil de rådgivendes ord løbe ud i sandet.

(18) Det siger Ariston. Vi vil svare ham på hvert enkelt punkt. Først mod det, han siger, at hvis noget står i vejen for øjet og forhindrer én i at se, bør det fjernes. Jeg giver ham ret i, at man ikke har brug for forskrifter for at se, men for et middel til at rense synet og slippe af med den hindring, der står i vejen for det. Det er naturen, der gør, at

vi kan se, og fjerner man forhindringerne, giver man øjet synsevnen tilbage. Men naturen lærer os ikke, hvad vi skylder hver enkelt. (19) Dernæst: Den, hvis grå stær er kureret, kan ikke straks, når han har fået synet igen, også give det til andre. Men befriet for ondskab befrier man også. Der er ikke brug for opmuntring, ikke engang rådgivning, for at øjet kan skelne farverne fra hinanden. Det vil skelne hvidt fra sort også uden gode råd. Men sjælen trænger derimod til mange forskrifter for at se, hvordan man skal handle i sit liv. Og dog gælder det også for øjnene, at lægen ikke blot kurerer de syge, men han giver også anvisninger. (20) Han siger: 'Lad være med straks at udsætte det svage syn for alt for stærkt lys. Gå først fra mørke til skygge, prøv derefter lidt mere og væn øjnene til at tåle sollyset lidt efter lidt. Undgå at læse efter måltidet, lad være med at herse med væskefyldte og hævede øjne. Undgå blæst og kulde lige i ansigtet' – og andet af den slags, som ikke gavner mindre end medicin. I lægekunsten hører vejledning med til behandlingen.

(21) Man siger: 'Det er en vildfarelse, der får os til at handle forkert. Forskrifter fjerner den ikke fra os, og de overvinder heller ikke forkerte opfattelser af godt og ondt.' Jeg indrømmer, at forskrifter ikke i sig selv er kraftige nok til at fjerne en fordrejet overbevisning i sjælen, men de er ikke helt uden indflydelse, når de suppleres af noget andet. For det første genopfrisker de hukommelsen. For det andet betragtes det, der forekom uoverskueligt i sin helhed, mere nøje, når det er delt op i punkter. Ellers kan man på den måde kalde både trøst og opmuntring overflødig, men det er de ikke; altså er formaninger det heller ikke.

(22) Man siger: 'Det er dumt at foreskrive en syg, hvad han skal gøre, som var han rask, når nu helbredet skal genoprettes, for uden det er forskrifterne forgæves.' Hvad så med det, de syge og de raske har til fælles, og som man skal give gode råd om? Som fx ikke at være grådig efter mad og at undgå slaphed. Den rige og den fattige har også nogle forskrifter til fælles.

(23) Man siger: 'Helbred grådigheden, og du vil ikke have noget at formane hverken den fattige eller den rige om, hvis begges begær lægger sig.' Hvad med, at der er forskel på ikke at stræbe efter penge og at vide, hvordan de skal bruges? Det rette mål af penge kender de griske ikke, men de, der ikke er griske, ved ikke, hvordan de skal bruges.

Man siger: 'Fjern fejltagelserne, og forskrifterne er overflødige.' Det er forkert. Forestil dig, at grådigheden er dæmpet, at der er sat grænser for overfloden, lagt bånd på letsindigheden og givet spore til sløvheden. Selv når lasterne er væk, skal man lære, hvad man skal gøre og hvordan.

(24) Man siger: 'Man får intet som helst ud af at bruge formaninger mod alvorlige laster.' Medicin får rigtignok heller ikke bugt med uhelbredelige sygdomme, men anvendes alligevel i nogle tilfælde som lægemiddel, i andre til lindring. Ikke engang selve den samlede filosofis styrke er i stand til, uanset den koncentrerer alle sine kræfter om det, at trække en allerede indgroet og langvarig lidelse ud af sjælene. Men den helbreder jo ikke ingenting, fordi den ikke helbreder alt.

(25) Man siger: 'Hvad gavner det at pege på det indlysende?' Virkelig meget, for indimellem ved vi det godt, men er ikke opmærksomme på det. Påmindelsen belærer ikke, men skaber opmærksomhed, vækker og fastholder hukommelsen og lader den ikke glide væk. Vi går forbi adskillige ting, der står lige for øjnene af os. At påminde er en slags tilskyndelse. Ofte overser sjælen selv det åbenbare, viden om det indlysende skal påtvinges den. Lad os på dette sted repetere, hvad Calvus⁷ sagde i talen mod Vatinius: 'I ved, der er brugt bestikkelse, og at I ved det, ved alle.' (26) Du ved godt, ven-skaber skal passes omhyggeligt, men du gør det ikke. Du ved godt, det er forkasteligt, når den, der kræver kyskhed af sin hustru, bringer andres i uføre. Du ved godt, at ligesom hun skal holde sig fra en elsker, skal du holde dig fra en elskerinde, og det gør du alligevel ikke. Altså skal du igen og igen have genopfrisket hukommelsen. Den må ikke gemmes væk, men skal være på rede hånd. Alt det, der er fremmede for sundheden, skal ofte vækkes og sættes i spil, for at det ikke blot skal være noget, vi ved, men noget, vi kan bruge. Føj dertil, at det indlysende som regel bliver endnu mere indlysende.

(27) Man siger: 'Hvis det er omstridt, det du foreskriver, bør du tilføje belæg. Altså er det belæggene, ikke forskrifterne, der gavner.' Hvad så, hvis det er selve den belærendes autoritet, der hjælper, helt uden belæg? Ligesom når de retslærdes responsa⁸ gælder, også hvis der ikke gives en begrundelse. I øvrigt har selve det, der

---

7. Gaius Licinius Calvus, taler og digter (82-ca. 47 fvt.), ven af digteren Catul. Der hentydes til en anklagetale mod en af Cæsars støtter, Vatinius, der blev forsvaret af Cicero.

8. Dvs. juridiske eksperters tolkninger af love. De spillede en væsentlig rolle i det romerske retssystem.

foreskrives, megen vægt i sig selv, i al fald hvis det enten er indflettet i et digt eller presset sammen i en sætning på prosa, som fx Catos⁹ bekendte: 'Du skal ikke købe, hvad der er brug for, men hvad der er nødvendigt. Hvad der ikke er brug for, er for dyrt købt for en as.'¹⁰ (28) Det gælder også dem, der er givet af et orakel eller lignende: 'Spar på tiden,' 'Kend dig selv.'¹¹ Vil du måske kræve begrundelse, når én citerer vers som disse for dig?

Mod uretfærdighed er glemsel bedste råd.¹²

Lykken gi'r modige medvind, men selvpåført modstand til dovne.¹³

De har ikke brug for en advokat. De rammer os på følelserne og gør gavn ved, at naturen udøver sin kraft. (29) Sjælene bærer på kim til alle moralsk rigtige handlinger, og de vækkes ved en påmindelse, ligesom en gnist bliver til ild, når der pustes let på den. Dyden vækkes, når den bliver berørt og sat i gang. I øvrigt er der noget i sjælen, der ikke er så tilgængeligt, men som lige så stille kommer frem, når det bliver benævnt. Andet findes spredt rundt omkring, og det kan det uøvede sind ikke samle. Derfor skal det bringes sammen og forbindes for at virke bedre og løfte sjælen mere. (30) Hvis forskrifter ikke hjælper, bør al undervisning opgives; så må vi nøjes med naturen. De, der siger det, ser ikke, at én ting er en bevægelig og rank begavelse, en anden er en langsom og sløv, ja kort sagt, at nogle er mere begavede end andre. Begavelsen næres og vokser ved forskrifter, føjer nye overbevisninger til de medfødte og retter de fordrejede.

(31) Man siger: 'Hvis man ikke har de rette grundsætninger, hvad har man så ud af formaninger, når man er bundet af vrangforestillinger?' Naturligvis at blive befriet fra dem. For ens medfødte natur er ikke udslukt, men formørket og holdt nede. Ikke desto mindre forsøger den at gøre oprør og kæmper mod det forkerte, men ved at få hjælp og

---

9. Cato den Ældre, romersk statsmand (234-149 fvt.), kendt for sin strenge, gammelromerske moral. Citat fra et værk om landbrug mm., som Cato skrev til sin søn.

10. Romersk kobbermønt af ringe værdi.

11. Den ene af to kendte indskrifter på Apollontemplet i Delfi. Den anden indskrift lyder: Intet til overmål, cf. dette brev kapitel 43.

12. Citat af Publilius, en romersk farcedigter (begyndelsen af 1. årh. fvt.). I, 21, egen oversættelse.

13. Første del af citatet findes hos Vergil *Aeneiden*, X, 281, oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996.

bistand af forskrifter liver den op, forudsat at den langvarige sygdom ikke har inficeret den og helt taget livet af den. For i så fald kan ikke engang filosofiens dannelse med opbydelsen af hele sin styrke genoprette den. For hvad er forskellen mellem filosofiens grundsætninger og forskrifterne andet, end at grundsætningerne er generelle, de andre specifikke? Begge dele foreskriver, den ene for helheden, den anden konkret.

(32) Man siger: 'Hvis nogen besidder de moralsk rigtige grundsætninger, er det overflødigt at formane ham.' Slet ikke, for også han har lært at gøre, hvad han bør, men det står ikke klart nok for ham. Ikke blot affekterne forhindrer os i at gøre det rigtige, det gør også vores manglende erfaring med at finde ud af, hvad den enkelte situation kræver. Indimellem har vi et sind, der er i balance, men uvirksomt og uøvet i at finde pligternes vej, som formaningerne peger på.

(33) Man siger: 'Skaf dig af med de falske synspunkter om det gode og onde og erstat dem med de sande, og så har formaningen ikke noget at gøre.' Uden tvivl sættes der styr på sjælen ved denne fremgangsmåde, men der skal mere til, for selv om man med beviser har sluttet, hvad det gode og onde er, har forskrifterne alligevel deres rolle at spille. Både klogskab og retfærdighed består af forpligtelser. De forpligtelser reguleres af forskrifter. (34) I øvrigt styrkes selve bedømmelsen af det gode og onde af udførelsen af pligterne, og den fører forskrifterne frem til. Begge er nemlig indbyrdes overensstemmende. Forskrifterne kan ikke gå forud, uden at pligterne følger efter, og de følger deres egen orden. Deraf fremgår det, at forskrifterne går forud.

(35) Man siger: 'Der er uendeligt mange forskrifter.' Forkert! Ikke når det gælder de største og mest nødvendige forhold. Der er ubetydelige forskelle, afhængig af tidspunkt, sted og personer, men også for dem gives der generelle forskrifter.

(36) Man siger: 'Ingen kurerer vanvid med forskrifter, altså heller ikke ondskab.' Sådan forholder det sig ikke, for hvis du fjerner vanviddet, er sundheden tilbage. Men hvis vi afviser falske opfattelser, følger der ikke straks et overblik over, hvad man skal gøre. For at det skal ske, skal en formaning styrke den rette opfattelse af det gode og onde. Det passer heller ikke, at forskrifter ikke gør nogen gavn hos de vanvittige. Selv om de ikke gavner alene, bidrager de dog til helbredelsen. Både en opfordring og en irettesættelse har haft virkning på vanvittige – nu taler jeg om de vanvittige, hvis sind er rystet, ikke forsvundet.

(37) Man siger: 'Lovene kan ikke få os til at gøre vores pligt, og hvad er lovene andet end forskrifter tilsat trusler?' Den vigtigste grund til, at lovene ikke overtaler os, er, at de truer, men forskrifter tvinger ikke, de beder indtrængende. For det andet afskrækker lovene fra forbrydelser, mens forskrifterne opfordrer til at gøre sin pligt. Føj hertil, at lovene også gavner moralen, for så vidt de ikke blot befaler, men belærer. (38) I det spørgsmål er jeg uenig med Poseidonios,¹⁴ som sagde: 'Jeg kan ikke gå med til, at der er føjet principper til Platons love.¹⁵ En lov må nødvendigvis være kortfattet, så den lettere kan overholdes af alle og enhver. Lad den være som en røst fra en gud: Den skal befale, ikke diskutere. Intet forekommer mig mere koldt og forfejlet end en lov med et forord. Vejled mig og sig, hvad du vil have mig til at gøre. Jeg bliver ikke undervist, jeg adlyder.' Men de gavner. Derfor vil du se samfund have dårlig moral, hvis de har vedtaget dårlige love. (39) 'Men de gavner ikke hos alle.' Det gør filosofien heller ikke. Af den grund er den dog ikke unyttig eller ude af stand til at forme sjæle. Hvad så? Er filosofien ikke livets lov? Men lad os nu forestille os, at lovene ikke gavner. Deraf følger ikke, at formaninger heller ikke gør det. Ellers må du på samme måde også hævde, at det ikke hjælper at trøste, fraråde, opfordre, skælde ud og rose. Alt det er former for formaning, gennem dem når man til sjælens perfekte tilstand. (40) Der er intet, som i højere grad indgiver sjælene god moral og kalder dem, der er usikre og tilbøjelige til det forkerte, tilbage det rette, end omgang med gode mennesker. Ser og hører man dem igen og igen, trænger det lidt efter lidt ind i hjertet og opnår samme virkning som forskrifter. Selve mødet med viise mænd gavner ved gud, og der er noget, du får ud af at møde en stor mand, selv om han er tavs. (41) Det er ikke så let at sige, hvordan det gavner dig, som det er at forstå, at det har gavnet. 'Selv de mindste dyr', som Faidon¹⁶ siger, 'kan vi ikke mærke, når de bider, så fin er deres brod, og man opdager ikke, der er fare på færde. En hævelse afslører stikket, og der er slet ikke noget sår at se.' Det samme vil ske for dig i samtale med viise mennesker. Det vil ikke gå op for dig, hvordan eller hvornår det gavner dig, men du vil opdage, at det har gavnet.

---

14. Stoisk filosof (ca. 135-51/50 fvt.), lærer for bl.a. Cicero.

15. *Lovene*, Platons sidste dialog, er en detaljeret redegørelse for lovgivningen i den bedst mulige stat.

16. Formodentlig Platons ven, elev af Sokrates, og som Platon forfatter til filosofiske dialoger. En af Platons dialoger er opkaldt efter ham.

(42) Du siger: 'Hvad går det her egentlig ud på'? At gode forskrifter ved hyppig læsning vil gavne lige så meget som gode forbilleder. Pythagoras¹⁷ siger, at man bliver en anden, når man træder ind i et tempel, ser gudestatuerne tæt på og afventer svar fra et orakel. (43) Hvem vil nægte, at bestemte forskrifter gør mærkbart indtryk på selv de mest forudsætningsløse? Tag fx disse udsagn, der er meget kortfattede, men har betydelig vægt:

Intet til overmål.¹⁸

Hvis først man er begærlig, bli'r man aldrig mæt.

Forvent fra folk præcis, hvad du har gjort mod dem.¹⁹

Disse udsagn hører vi med et vist stik, og man kan ikke tvivle eller spørge 'Hvorfor?'; i den grad lyser sandheden i sig selv uden belæg. (44) Hvis ærefrygt bremser sjælene og lægger bånd på lasterne, hvorfor kan formaning så ikke gøre det samme? Hvis en irettesættelse gør én skamfuld, hvorfor gør en formaning så ikke, selv om den benytter sig af de rene forskrifter? Den er mere virkningsfuld og trænger dybere ind, når den understøtter det, den foreskriver, med belæg og tilføjer, hvorfor noget bør gøres, og hvad gavn man har af at følge og efterleve forskrifterne. Hvis ordrer hjælper, hjælper formaninger også, og ordrer hjælper, så det gør formaninger altså også.

(45) Dyden består af to dele, den rette forståelse og den rette handling. Skolen formidler forståelsen, formaningen handlingen. Den rette handling opøver på en gang dyden og viser den frem. Hvis den, der belærer, gavner den, der skal til at handle, vil den, der formaner, også gøre det. Altså, hvis den rette handling er nødvendig for dyden, og formaningen udpeger de rette handlinger, så er også formaningen nødvendig. (46) To forhold giver størst styrke til sjælen, tro på sandheden og tillid. Begge dele skyldes formaning. For man tror på den, og når man gør det, får sjælen masser af livsmod og fyldes af tillid; altså er formaningen ikke overflødig.

---

17. Den kendte filosof (født ca. 580 fvt.).

18. Den ene af to kendte indskrifter på Apollontemplet i Delfi. Den anden indskrift lyder: Kend dig selv, cf. dette brev kapitel 28.

19. Citater af Publilius, en romersk farcedigter (begyndelsen af 1. årh. fvt.). A 55 & A 2, egen oversættelse.

M. Agrippa,²⁰ en stor personlighed, der som den eneste af dem, som borgerkrigen gjorde kendte og mægtige, også fik heldet med sig i politik, plejede at sige, at han skyldte denne sætning meget: 'Små projekter vokser nemlig ved enighed, de største falder fra hinanden ved uenighed.'²¹ Han sagde, at med den devise var han blevet både en meget god bror og en meget god ven. (47) Hvis sætninger af den slags, indoptaget inderst i sjælen, har formet ham, hvorfor kan den del af filosofien, som består af sådanne sætninger, så ikke det samme? En del af dyden består i lærdom, en del i øvelse. Du skal nødvendigvis både lære og bekræfte det, du har lært, i handling. På den baggrund gavner ikke blot visdommens læresætninger, men også forskrifterne, som ligesom ved en forordning undertvinger vores affekter og fjerner dem.

(48) Man siger: 'Filosofien består af disse to, viden og sjælens beskaffenhed. For den, der har lært og tilegnet sig, hvad man skal gøre og hvad man skal undgå, er endnu ikke viis, medmindre hans sjæl er blevet omformet til det, han har lært. Den tredje del, at foreskrive, består af begge de to, både grundsætninger og holdning. Derfor behøves den ikke for at fuldende dyden, de første to er nok.' (49) Efter det ræsonnement er også trøst (for den består også af de to), opfordring, overtalelse og selve det at argumentere overflødig, for de udgår også fra en tilstand, hvor sjælen er balanceret og sund. Men selv om de udgår fra sjælen, når den er bedst, udgør de også sjælen, når den er bedst. Sjælen både skaber dem og bliver til af dem. (50) Dernæst angår det, du siger, det fuldkomne menneske, der har nået den højeste menneskelige lykke. Men den når man sent til. I mellemtiden skal den, der ikke er fuldkommen, men gør fremskridt, have vejledning i, hvordan han skal handle. Den vej kan selve visdommen måske også give uden formaning, når den allerede har ført sjælen derhen, hvor den kun kan bevæge sig mod det rette. Men for svagere naturer er det nødvendigt, at nogen går i forvejen: 'Det skal du undgå, det skal du gøre.' (51) I øvrigt, hvis han venter på det tidspunkt, hvor han af sig selv ved, hvad der er det bedste at gøre, så vil han indimellem fare vild og ved at fare vild blive forhindret i at nå dertil, hvor han kan være tilfreds med sig selv. Han bør altså styres, indtil han begynder at kunne styre sig selv. Drengene lærer ved hjælp af en forskrift. Deres fingre holdes og føres ved en andens hånd gennem bogstavernes former,

---

20. Marcus Vipsanius Agrippa, kejser Augustus' nære ven og general (62-12 fvt.).

21. Citat fra Sallusts *Jugurtha* 10, 6, egen oversættelse.

dernæst får de besked på at efterligne eksemplerne og udvikle håndskriften efter dem. Sådan hjælpes vores sjæl, mens den dannes ved forskrift.

(52) Det var de argumenter, der beviser, at denne del af filosofien ikke er overflødig. Dernæst spørges der til, om det er nok til at gøre én viis. Til det spørgsmål vil jeg afsætte en hel dag for sig. Er det imidlertid ikke indlysende, selv uden argumenter, at vi har brug for en vejleder, der kan modsige de gængse værdier? (53) Ingen mening trænger ind i vores ører uden virkning. Både ønsker og forbandelser skader. For afstandtagen fra noget indgyder os falsk frygt, og kærlighed til noget lærer os fejlagtigt at have gode forventninger. Den sender os nemlig mod fjerne, usikre og skuffende goder, selv om vi kan finde lykken derhjemme. (54) Det er umuligt, hævder jeg, at gå den direkte vej. Forældre trækker mod det forkerte, slaver ligeså. Ingen går fejl alene med sig selv, men han spreder sin dumhed til de nærmeste og får igen af samme skuffe. Og derfor findes alle menneskers fejl i den enkelte, fordi folk giver dem fra sig. Mens den enkelte gør andre værre, bliver han det selv. Han har tillært sig dårlig moral, så lærer han den videre, og sådan ender det med en enorm slethed ved, at alt det værste hos enkeltmennesker samles på et sted. (55) Der skal derfor være en vogter, som hele tiden kan holde os i ørerne, afvise folks snak og protestere mod rygklapperne. For du tager fejl, hvis du mener, at lasterne fødes med os selv. De er kommet til, de er lagt oveni. Derfor skal der gentagne formaninger til at støde de meninger væk, der lyder omkring os.

(56) Naturen knytter os ikke sammen med nogen last. Den skabte os frie og uden fejl. Den lagde ikke noget åbent frem for os, der kunne fremkalde vores grådighed. Den anbragte guld og sølv under vores fødder og lod os træde på og undertrykke alt det, som er grunden til, at vi trædes på og undertrykkes. Den vendte vores ansigter mod himlen og ønskede, at vi skulle se op på alt det storslåede og forunderlige, den havde skabt. Opgang og nedgang og verdens hastige kredsløb, der om dagen viser det jordiske frem og om natten det himmelske, stjernernes langsomme gang, hvis du sammenligner med helheden, men meget hurtige, hvis du tænker på, hvor store umålte afstande, de gennemløber med deres fart, solens og månens formørkelser, når de står over for hinanden, alle de andre ting, der er værd at beundre, hvad enten de dukker op i rækkefølge eller af uforudsete grunde pludselig viser sig, sådan som natlige stjernesked og lysglimt, når himlen åbner sig uden lynnedslag og torden, skypumper og meteorer og forskellige ting, der ligner ild. (57) Det har naturen anbragt over os, men guld og sølv og det jern,

der på grund af guld og sølv aldrig holder fred, har den skjult, som var det dårligt for os at få. Vi har hevet det op af jorden, som vi kæmper om, vi har også gravet årsager og midler op til vores egen fare ved at fjerne enorme jordmasser, vi har selv givet tilfældet magt over vores ulykker og skammer os ikke over at sætte det højest, som lå nederst i jorden. (58) Vil du vide, hvor falsk en glans der har narret dine øjne? Så længe det ligger dybt nede i sit eget skidt, er der intet mere hæsligt og glansløst. Sådan må det være. Det trækkes op fra lange, mørke minegange. Mens det foregår, og metallet udskilles fra slagget, er der ikke noget grimmere. Betragt derefter minearbejderne, hvis hænder renses de golde fund fra dybet. Du vil se, hvor meget sod de er smurt ind i. (59) Og dog gør det sjælene mere beskidte end kroppene, og den, der ejer det, får mere snavs på sig end den, der arbejder med det. Derfor er der brug for formaning, for at man finder en advokat for det gode sind og midt i larm og spektakel fra alt det falske i det mindste hører én stemme. Hvad vil det være for en stemme? Jo, den, som vil hviske helbredende ord til dig, når du er bedøvet af alle ambitionens mange tilråb. Den siger: (60) Du skal ikke misunde dem, som folk kalder store og lykkelige, du skal ikke lade bifald forstyrre din afbalancerede og sunde sindstilstand, der er ingen grund til, at en embedsmand bag fascies,²² klædt i purpur, skal gøre dig led ved din sindsro, du skal ikke regne ham, som man viger for, for lykkeligere end dig selv, som liktoren skubber til side på fortovet. Hvis du vil udøve en magt, der gavner dig selv, men ikke truer nogen, så fjern lasterne.

(61) Der findes mange, som sætter ild til byer, som styrter det, der har været ubesejret i århundreder og sikkert i menneskealdre, som hæver en belejringsvold på niveau med borge og smadrer mure, der når svimlende højder, med rambukke og kastemaskiner. Der er mange, som foran sig fører slagordene og forfølger flygtende fjender og når til det store hav, smurt ind i blod fra folkedrab. Men for at besejre fjenderne er de selv blevet besejret af begær. Ingen modstod dem, når de angreb, men selv havde de heller ikke modstået ærgerrighed og grusomhed, så selv om de ser ud til at have styret andre, er de selv blevet styret. (62) En rasende lyst til at hærge styrede den stakkels Alexander og sendte ham mod det ukendte. Eller tænker du, han var vel forvaret, da det første, han gjorde, var at ødelægge det Grækenland, han var opdraget i?²³ Han

---

22. Risknippe bundet sammen på en stage, et magtsymbol båret foran de øverste romerske embedsmænd af deres liktore, en slags betjente.

23. Alexander den Store, der var blevet undervist af filosofen Aristoteles, fuldendte sin far Filips undertvingelse af de frie græske bystater.

fratog hver enkelt, hvad vedkommende satte højest, befalede Lakedaimon²⁴ at tjene og Athen at tie stille. Uden at være tilfreds med nedsablingen af de mange stater, som Filip enten havde besejret eller købt, styrtede han snart den ene, snart den anden by og førte sine hære hele verden rundt, og ikke på noget tidspunkt kørte hans grusomhed træt, ligesom vilde dyr bider i mere, end sulten tvinger dem til. (63) Han havde allerede samlet flere kongeriger til et, grækerne og perserne frygtede én og samme mand, og folkeslag, der endda var forblevet frie under Dareios,²⁵ havde han tvunget under åget. Alligevel drog han mod den anden side af havet og solen, følte det uværdigt, hvis hans sejr skulle afvige fra Hercules' og Libers²⁶ spor, og forberedte vold mod naturen selv. Han ville ikke gå, men kunne ikke stå stille, ligesom når man kaster store sten, der bliver ved med at bevæge sig, til de ligger helt stille. (64) Det var hverken krigene mod ydre fjender eller moral og klogskab i Rom, der motiverede Gnaeus Pompeius,²⁷ men en afsindig kærlighed til tom storhed. Snart drog han mod Spanien og Sertorius' hære, snart ud for at standse pirater og gøre havene fredelige. Disse årsager var påskud til at forlænge kommandoen. (65) Hvad trak ham til Afrika, mod nord, mod Mithridates, mod Armenien og til alle hjørner af Asien? Et uendeligt begær efter at blive større, selv om han var den eneste, der syntes, han ikke var stor nok. Hvad drev C. Cæsar²⁸ mod sin både private og offentlige skæbne? Ære, ærgerrighed og et grænseløst behov for at rage op over alle andre. Han kunne ikke bære, at der bare var én foran ham, selv om staten tåler to over sig. (66) Hvad så? Tror du, at C. Marius,²⁹ der var konsul én gang (for han modtog konsulatet én gang, de andre gange var det kup), dengang han nedslagtede teutonerne og kimbrerne, og da han forfulgte Jugurtha gennem Afrikas ørkener, tror du, han var drevet af dyd, da han søgte alle de farer? Marius førte hæren,

---

24. Andet navn for den græske bystat Sparta.

25. Den sidste persiske storkonge, der blev besejret af Alexander den Store i 331 fvt.

26. Hercules og Liber, dvs. Bacchus, kom begge vidt omkring i den antikke verden.

27. Romersk general og statsmand (106-48 fvt.), Cæsars modstander i borgerkrigen. Til hans militære bedrifter hører nedkæmpelsen af et oprør i Spanien, ledet af en tidligere statholder, Sertorius, bekæmpelsen af pirateri i Middelhavet samt diverse felttog i Lilleasien. Besejrede kong Mithridates af Pontos. Efter nederlaget til Cæsar i slaget ved Farsalos flygtede han til Ægypten, hvor han blev myrdet ved landgangen.

28. Dvs. Gaius Julius Cæsar.

29. Romersk general og statsmand (ca. 157-86 fvt.). Besejrede i 102 og 101 de germanske stammer teutonerne og kimbrerne, der var trængt ned i Gallien. I samme periode førte han krig mod den numidiske konge Jugurtha.

men ambitionen førte Marius. (67) Mens de hærførere slog alt ned, blev de selv slået ligesom stormvinde, som slynger det rundt, de har fået fat på, men først selv drejes rundt og derfor løber med endnu større virkning, fordi de ikke har styr på sig selv, og derfor, når de har været til skade for mange, også selv mærker den ødelæggende kraft, de har skadet adskillige med. Tro ikke, at nogen kan blive lykkelig gennem andres ulykke.

(68) Alle de forbilleder, man propper vores øjne og ører med, skal trevles op, og hjertet, der er fyldt op af ond snak, skal tømmes ud. Der skal dyden ind i stedet og rykke løgnagtigheder og usande behageligheder op med rode, skille os fra mængden, som vi stoler for meget på, og bringe os tilbage til de sunde holdninger. Det er nemlig visdom at følge naturen og blive gendannet til det, som den almindelige fejltagelse har fjernet os fra. (69) En stor del af det at være sund er at have ladet dem, der opfordrer til vanvid, bag sig og have fjernet sig fra det samvær, der skader begge veje. For at du kan vide, det er sandt, så se på, hvor forskelligt den enkelte lever udadtil og med sig selv. I sig selv er ensomheden ikke en læremester i uskyld, og landlivet gør heller ikke en nøjsom, men så snart der mangler et vidne og en tilskuer, bliver de laster mindre, som går ud på at vises og blive set. (70) Hvem har klædt sig i purpur uden at ville vise det frem? Hvem har sat et måltid på guldfade, når han var alene? Hvem har ene mand udfoldet sit luksuriøse optog, henslængt under skyggen af et tilfældigt træ på landet? Ingen er elegant for sine egne øjnes skyld, ja ikke engang for nogle fås eller nære venners, men han udbreder sine lasters storslåede udstyr, som var der en folkemængde, der kiggede. (71) Sådan er det. En tilskyndelse til alt det, vi er vilde med, er, at der er en beundrer og en tilskuer. Du vil få os til ikke at begære, hvis du får os til ikke at vise det frem. Ambition og overforbrug og tøjlesløshed har brug for en scene. Du slipper af med det, hvis du skjuler det. (72) Hvis vi derfor befinder os midt i byernes larm, skal der stå en formaner ved siden af. I modsætning til dem, der priser enorme formuer, skal han prise den, der er rig på lidt og måler rigdom på dens nytte. I modsætning til dem, der ophøjer magt og indflydelse, skal han selv se op til den tilbagetrukne ro, optaget af studier og til en sjæl, der vender sig fra det ydre til sit eget. (73) Han skal vise, at folk, som i almindelighed kaldes lykkelige, skælver og er rædselsslagne på deres efterstræbte tinde og har en helt anderledes opfattelse af sig selv end den, andre har, for det, andre synes er ophøjet, er for dem en afgrund. Derfor udmattes de og ryster, hver gang de ser ned i dybet fra deres storhed. De tænker nemlig på forskellige muligheder for fald, og

at der er særlig glat på toppen. (74) Så frygter de det, folk gerne vil have, og det held, som de trykker andre ned med, hviler endnu tungere på dem selv. Så roser de den milde ro i sin egen ret, berømmelsen væmmes de ved, og de stikker af fra tingene, mens de endnu står. Så skal du omsider se dem, der filosoferer af frygt, og de råd, der er helbredende for det syge tilfælde. For ligesom de to ting er modsætninger, det gode tilfælde og det gode sind, således bliver vi klogere i ulykke. Medgang fjerner det rette.

Hav det godt.

Seneca 95

(1) Du beder mig gå direkte til det spørgsmål, som jeg sagde³⁰ skulle udskydes til en anden gang, og skrive til dig, om den del af filosofien, som grækerne kalder den parænetiske og vi den formanende, er tilstrækkelig til at nå den fuldendte visdom. Jeg ved, du vil tage det pænt, hvis jeg siger nej, og netop derfor forpligter jeg mig til det og vil ikke have, at denne velkendte talemåde skal være forgæves: 'Du skal ikke senere bede om noget, du ikke vil have.'³¹ (2) Undertiden beder vi indtrængende om noget, som vi ville afvise, hvis nogen tilbød det. Hvad enten det er store ord eller smiger, så bør det straffes med et tilsvarende løfte. Vi ønsker at se ud til at ville en hel masse, men vi vil ikke. En oplæser er kommet med et alenlangt historisk værk, skrevet meget småt og rullet tæt sammen, og når han har læst det meste, siger han: 'Jeg holder op, hvis I vil'. Så lyder det fra alle dem, som ønsker, at han skal tie stille med det samme: 'Læs, læs!'. Ofte vil vi ét, men beder om noget andet, og vi er ikke engang oprigtige over for guderne, men guderne hører enten ikke efter, eller de fatter medlidenhed. (3) Uden medlidenhed vil jeg derimod kræve min ret og påtvinge dig et alenlangt brev. Hvis du er ked af at læse det, skal du sige: 'Det er jeg selv ude om', og du kan regne dig blandt dem, der plages af en hustru, de har giftet sig med af for store ambitioner, dem, der lider på grund af de rigdomme, de har skaffet sig med den største anstrengelse, dem, som går i

---

30. Brev 94,52.

31. Formodentlig et citat fra en ukendt græsk komediedigter.

stykker på grund af de embeder, de selv har søgt uden at sky nogen kneb og noget besvær, og alle de andre, der selv er skyld i deres ulykker.

(4) Men for uden omsvøb at gå lige til sagen, så hævder man: 'Det lykkelige liv beror på de rette handlinger. Til de rette handlinger fører forskrifterne, ergo er forskrifterne tilstrækkeligt til et lykkeligt liv'. Nej, forskrifterne fører ikke altid til de rette handlinger, kun når personen er klar til det. En gang imellem gives formaninger forgæves, når forkerte forestillinger behersker sjælen. (5) Og i øvrigt ved folk ikke altid, de handler rigtigt, hvis de gør det. Kun den, der fra begyndelsen er dannet og bragt i overensstemmelse med den samlede fornuft, kan opfylde alle punkterne, så han ved, hvornår, i hvor høj grad, med hvem, hvordan og hvorfor han skal handle. Ellers kan han ikke stræbe efter det gode med hele sit hjerte, heller ikke vedvarende eller frit, men han vil se sig tilbage og tøve.

(6) Man siger: 'Hvis den rette handling kommer af forskrifterne, så er forskrifterne mere end nok for at nå det lykkelige liv. Det første er tilfældet, derfor er det andet det også'. Dertil vil vi svare, at de rette handlinger også er resultatet af forskrifter, men ikke blot af forskrifter.

(7) Så siger man: 'Hvis andre fagområder kan nøjes med forskrifter, så kan visdommen vel også, for det er også et fag, nemlig om livet. Nu er det jo sådan, at man uddanner en styrmand ved at foreskrive: 'Sådan skal du dreje roret, sådan skal du rebe sejlene, sådan skal du benytte dig af medvind, sådan skal du modstå modvind, sådan skal du udnytte den skiftende og almindelige vindretning'. Forskrifterne uddanner også andre fagfolk. Derfor formår de det samme hos den, der uddannes i at leve'. (8) Alle de andre fag beskæftiger sig med livets redskaber, men ikke livet i sin helhed. Derfor hæmmes og hindres de af mange ting udefra, håb, begær og frygt. Men den kunst, der giver sig ud for livskunst, kan ikke hindres i at udfolde sig af nogen ting. Den afviser nemlig forhindringerne og fordriver modstanden. Vil du vide, hvor forskellige betingelser der er for den og for de andre fag? Inden for dem kan det nemmere undskyldes at fejle med vilje end tilfældigt, men i dén er det forkasteligt at fejle med vilje. (9) Hvad jeg mener, er: En grammatiker rødmer ikke over en sprogfejl, hvis han laver den med vilje, men han bliver rød i hovedet, hvis det sker ubevidst. Hvis en læge ikke er klar over, at en syg er ved at dø, så er det fagligt en værre fejl end hvis han skjuler, at han ved det. Men i livskunsten er det mere skændigt at begå en fejl med vilje. Føj nu hertil,

at de fleste fag - og navnlig de frieste³² - ikke blot har forskrifter, men love, som for eksempel lægekunsten. Derfor er der en hippokratisk skole, en asklepiadeisk og en themisonisk.³³

(10) I øvrigt er der intet teoretisk fag uden love, det som grækerne kalder dogmer, men vi kan kalde dem principper eller vedtægter eller læresætninger. Det vil du også finde i geometrien og astronomien. Men filosofien er både et teoretisk og praktisk fag, den er både anskuende og handlende. Du tager nemlig fejl, hvis du tror, at den blot stiller dig jordiske opgaver i udsigt, den sigter højere. Den siger: 'Jeg undersøger hele verden og begrænser mig ikke til det menneskelige fællesskab, som var det nok at tale jer til eller fra noget. Jeg er kaldet af noget stort, der er hævet over jer. (11) Nu begynder jeg nemlig at udrede himmels og guders

sande natur; jeg vil skildre dig verdens grundelementer,
hvoraf naturen skaber, formerer og livnærer alting,
og hvortil den igen vil opløse alt efter døden,

- som Lukrets siger.³⁴ Deraf følger, at da filosofien er teoretisk, har den sine love. (12) Hvad er grunden til, at ingen går ordentligt til det, som bør gøres, undtagen den, der har fået en rationel forklaring på, hvordan han i enhver sag kan opfylde hele rækken af pligter? Det vil den ikke kunne honorere, som kun har modtaget forskrifter for den enkelte sag, men ikke for helheden. De råd, som gives angående detaljer, er småting og så at sige rodløse. Men lovene er til for at beskytte, sikre vores tryghed og ro og på én gang omfatte hele livet og hele verden. Der er den samme forskel mellem filosofiens love og dens forskrifter, som mellem verdens grundstoffer og dens enkeltdele. Enkelt-delene afhænger af grundstofferne, de er årsag til enkeltdelene og alt andet.

---

32. Der hentydes til de såkaldt frie studier, dvs. fag, der var en fri mand værdige, modsat håndværk, der blev betragtet som slavearbejde. Se brev 88,1.

33. Den antikke lægekunst omfattede flere skoler med divergerende opfattelser af sygdom og sygdoms-bekæmpelse. Den hippokratiske skole har navn efter lægen Hippokrates fra Kos (5. årh. fvt.), den asklepiadeiske efter Asklepiades, græsk læge, der virkede i Rom i 2. årh. fvt., og den themisoniske efter den syrisk-græske læge Themison, der virkede i Rom i 1. årh. fvt.

34. Lucretius: *De rerum naturae*, 1, 54-57, oversat *Om verdens natur* af Erik H. og Ellen A. Madsen, Det lille Forlag 1998.

(13) 'Den gamle visdom,' siger man, 'gav udelukkende påbud og forbud, og dengang var mennesker langt bedre. Men efter at de lærde er kommet frem, er de gode forsvundet. Den enkle og åbenbare dyd er blevet fordrejet til en dunkel og sofistikeret videnskab, og vi lærer at diskutere, ikke at leve.' (14) Det er nok rigtigt, som I siger, at filosofien i gamle dage, især i sin begyndelse, var simpel ligesom de andre fag, som er blevet mere raffinerede i løbet af deres udvikling. Men der var indtil da slet ikke brug for detaljerede hjælpemidler. Nedrigheden havde endnu ikke rejst sig så højt og spredt sig så vidt. Enkle laster kunne modstås med enkle midler. Nu må beskyttelsesmidlerne nødvendigvis forfines i takt med, at angrebene bliver voldsommere.

(15) Medicinen var engang en videnskab om nogle få lægeurter, som kunne standse blødninger og få sår til at vokse sammen. Med tiden er der kommet mange flere forskellige midler til. Det er ikke underligt, at lægekunsten havde mindre at lave dengang, da kroppene endnu havde modstandskraft og styrke, og maden var enkel og ikke ødelagt af det finere køkken. Men efter at den er blevet mere eftertragtet, ikke for at stille, men for at vække sult, og der er opfundet tusindvis af krydderier til at pirre grådigheden, er det, som før var næring for de trængende, blevet til byrder for de mætte. (16) Der kom bleghed og skælven i muskler, gennemvædet af vin, og kroppe, magre ikke af sult, men af fordøjelsesvanskeligheder, hvad der er mere ynkværdigt. Der kom vaklendes usikre fødder og den stadige raven som i selve rusen. Der kom væske overalt i huden, og maven blev udspændt, mens den med besvær vænnede sig til at rumme mere, end den kunne. Der kom udstrømning af gul galde, misfarvede ansigter, tærede kroppe, der gik i opløsning, udtørrede fingre med stive led og muskler, der lå lamme uden følelse eller sitrede uophørligt. (17) Behøver jeg omtale svimmelhed? Øjnenes og ørernes pinsler, den ophedede hjernes kriblende fornemmelser og afføringsveje angrebet af bylder? Dertil de utallige former for feber, de der raser akut, de der sniger sig ind som en svag, langsomt udmarvende sygdom, og de der kommer med rædsel og voldsom krampe i lemmerne? (18) Behøver jeg at nævne de utallige andre sygdomme, som er luksuslivets plager? Mod disse onder var man immun, da man endnu ikke havde svækket sig i vellevned, havde magt over sig selv og sørgede for sig selv. De hærdede deres legemer med arbejde og rigtige anstrengelser, idet de blev trætte af enten at løbe eller gå på jagt eller vende jorden, de fik mad, som kun kunne tilfredsstille sultne. Derfor var der slet ikke brug for lægernes mange apparater eller værktøj eller krukke. Helbredet var enkelt af en enkel grund. Mange retter har frembragt mange sygdomme.

(19) Se, hvor mange ting en overdådig livsstil har blandet sammen for at de skal passere ét svælg, en livsstil, der lægger lande og hav øde. Så forskellige ting må nødvendigvis være uharmoniske og fordøjes dårligt efter indtagelse, fordi de strider mod hinanden. Det er ikke underligt, at der opstår tilbagevendende og forskelligartede sygdomme af uharmonisk føde, og at det, som er tvunget sammen i den samme mave fra uforenelige dele af naturen, må op igen. Nye måder at leve på giver nye sygdomme.

(20) Den store grundlægger³⁵ af den medicinske videnskab sagde, at kvindernes hår ikke falder af og de ikke får podagra, men de mister faktisk håret og får sygdom i fødderne. Kvindernes natur er ikke forandret, men nedkæmpet, for når de når mændenes niveau i udsvævelser, når de også mandskroppenes besværligheder. (21) De holder ikke mindre nattesæde, de drikker ikke mindre, de udfordrer mændene både med olie og vin.³⁶ De brækker også den mad op igen, som de har fyldt i deres modvillige maver, og kaster al vinen op. De gnaver også sne for at lindre den brændende mave. De står heller ikke engang tilbage for mændene i liderlighed. Selv om de er født til at være passive (måtte guderne og gudinderne straffe dem hårdt!) har de udtænkt en så fordrejet form for skamløshed, at de går til mændene. Hvorfor skal man så undre sig over, at man griber den største og mest naturkyndige af lægerne i løgn, når så mange kvinder lider af podagra og er skaldede? Den fordel, de havde i kraft af deres køn, prisgav de til lasterne, og fordi de havde aflagt deres kvindelighed, blev de dømt til mandlige sygdomme.

(22) De gamle læger kunne ikke ordinere hyppigere måltider og styrke det svigtende blodomløb med vin, de kunne ikke årelade og lindre langvarig sygdom med svebade, de kunne ikke ved hjælp af forbindelse af skinneben og arme få den kraft, der ligger i det indre, ud til overfladen. Det var ikke nødvendigt at se sig om efter mange slags hjælpemidler, når farerne var så få. (23) Men hvor store fremskridt har det dårlige helbred ikke gjort! Denne anvendelse af nydelsesmidler, som er eftertragtede ud over ret og rimelighed, betaler vi for. Du skal ikke undre dig over, at der er utallige sygdomme. Tæl kokkene. Det går tilbage for de frie studier, og lærerne sidder uden tilhørere i de forladte hjørner. I retorernes og filosofernes skoler er der mennesketomt. Men hvor populære er ikke køkkenerne, og hvor mange unge mennesker stimler ikke

---

35. Hippokrates fra Kos, 5. årh. fvt.

36. Dvs både i brydning, hvor man smurte sig ind i olie, og i druk.

sammen om vore børnebørns ildsteder! (24) Jeg forbigår skarerne af ulykkelige slaver, som efter at have overstået middagen kan se frem til andre krænkelser i soveværelset. Jeg forbigår rækkerne af sexslaver, fordelt efter race og farve, så de er lige glatte, og de første dun lige lange, frisuren ser ens ud for ikke at blande de glathårede med de krølhårede. Jeg forbigår flokken af bagere, jeg forbigår alle tjenerne, som på et givet tegn springer for at bringe maden rundt. (25) I guder, hvor mange mennesker holder én mave ikke i gang! Jamen, mener du da ikke, at sådan nogle champignoner, som er en nydelsesgift, har en skjult virkning, også selv om de ikke har virket hurtigt? Jamen, tror du ikke, at denne sommersne giver leveren en hård overflade? Jamen, tænker du ikke, at sådan nogle østers med helt smagløst kød, fulde af urenheder, giver dig deres slimede tyngde? Jamen, tror du ikke, at denne spanske sovs, det kostbare giftige stads fra dårlige fisk, med sit salt tærer maven op? Jamen, antager du, at dette kød, der er råt, og som man nærmest tager direkte fra ilden og putter i munden, brænder ud i selve tarmene uden at gøre skade? Kort sagt, hvor skændig og skadelig er ikke den ræben, hvor stor er selvleden ikke hos dem, der udånder gamle tømmermænd! Husk, at det, man har indtaget, rådner, det fordøjes ikke.

(26) Jeg husker den berømte ret, der engang var på alles læber. På et spisested havde man i al hastværk til egen skade dynget alt det sammen, der hos de fine normalt tager hele dagen. Man kunne finde venusskaller og hvidmuslinger og østers, der var flækket ind til det spiselige, og derimellem karper. Søpindsvin og barber, skåret i småstykker uden ben dækkede det hele.³⁷ (27) Man bryder sig ikke om tingene hver for sig, smagene blandes sammen til en. I middagsretten sker det, som burde ske i maven. Nu venter jeg bare på, at det bliver sat frem tygget. Det er lige ved, at kokken fjerner skaller og ben og udfører tændernes arbejde. 'Det er besværligt at fråse i enkeltretter. Alt skal serveres på én gang og blandet til én smag. Hvorfor skal jeg række hånden ud efter en ting ad gangen? Jeg vil have flere ting på samme tid, det lækreste fra mange retter skal blandes og blive ét. (28) De, der førhen sagde, at sådan noget bare var udtryk for pral og forfængelighed, skal herefter være klar over, at det ikke vises frem, men at man skal vide, det er der. Det, man plejer at servere i flere retter, skal være ét, overhældt med én sovs. Der skal ikke være forskel: Østers, søpindsvin, hvidmuslinger og barber skal serveres blandede og sammenkogte.' Opkastet mad ville ikke være mere

---

37. Teksten er korrump. Vi har prøvet at få den til at give mening.

rodet sammen. (29) Ligesom de ting er blandet sammen, sådan opstår der af dem ikke enkle sygdomme, men indviklede, forskellige og mangfoldige, over for hvilke også lægekunsten er begyndt at bevæbne sig med mange midler og mange diagnoser.

Det samme siger jeg til dig om filosofien. Den var engang simplere, fordi folk begik små fejl og kunne behandles selv med en let kur. Over for en så stor forandring af moralen skal alt forsøges. Og gid så endelig den pest må blive overvundet! (30) Vi raser ikke blot privat, men også som samfund. Vi sætter ind over for manddrab og mord på enkelte, men hvad med krige og den glørværdige forbrydelse folkedrab? Hverken grådighed eller grusomhed kender nogen grænse. Så længe den slags gøres i det skjulte og af enkeltpersoner, er det mindre skadeligt og mindre uhyrligt, men efter senats- og folkforsamlingsbeslutninger udføres der grusomheder, og det, der er forbudt for private, påbydes af samfundet. (31) Hvad der, når det er begået hemmeligt, sones med dødsstraf, det roser vi, fordi folk i uniform har gjort det. Mennesker, den mest fredsommelige art, glæder sig skamløst over hinandens blod, de fører krige og giver dem videre til børnene at føre, skønt selv stumme og vilde dyr holder fred indbyrdes. (32) Mod et raseri så stærkt og vidt udbredt fik filosofien mere at gøre, og den rustede sig i samme grad, som det, den var oppe imod, var vokset. Det var let at straffe dem, der gav sig hen til vin og søgte den mere raffinerede mad, der skulle ikke stor styrke til at føre sjælen tilbage til den nøjsomhed, den kun var kommet lidt væk fra, men (33)

Nu er der brug for raphed i hånd og styrende snilde.³⁸

Nydelse søges af enhver. Ingen last har nok i sig selv, men overforbrug fører direkte til grådighed. Man har glemt det rigtige, man skyr ingen midler for at nå sine mål. Mennesket, for mennesket ukrænkeligt, dræbes nu for sjov, og den, det var skændigt at opdrage til at give og tage imod sår, føres nu nøgen og ubevæbnet frem. Det eneste, et menneske skal optræde med, er at dø.³⁹

---

38. Vergil *Aeneiden*, 8, 442 & 6, 261, oversat af Otto Steen Due. Centrum 1996.

39. Hentydning til gladiatorkampe. Som middagsunderholdning lod man forbrydere kæmpe ubevæbnede og uden beskyttelse. Se brev 7, 3-5.

(34) I denne pervertering af moralen er der altså brug for noget, der er voldsomere end det sædvanlige, til at splitte de indgroede laster ad. Man bør gribe til grundsætningerne for at rive den arvede overbevisning om det forkerte op med rode. Hvis vi dertil føjer forskrifter, trøst og opmuntring, vil det kunne virke. Hver for sig er de magtesløse. (35) Hvis vi ønsker at holde nogle forpligtede og rive dem ud af de laster, de nu fastholdes af, skal de lære, hvad der er ondt og hvad der er godt, de skal vide, at alt andet end dyden skifter navn og snart er ondt, snart godt. I militærtjenesten er det første bånd forpligtelsen, kærligheden til felttegnene og det forkastelige⁴⁰ i at desertere, og de andre ting kan man derefter let afkræve og pålægge dem, der er bundet af en ed. På samme måde skal der hos dem, du ønsker at føre frem til det lykkelige liv, først lægges et fundament, gennemtrængt af dyden. De skal fastholdes af en slags hellig ærefrygt for dyden, de skal elske den, ønske at leve med den og ikke ønske at leve uden.

(36) 'Hvad så? Er der ikke nogen, der er endt med at blive gode uden en grundig metode og har gjort store fremskridt ved kun at følge de blotte forskrifter?' Jo, det er der, men de har haft en heldig begavelse, som greb det, der var godt for dem, når lejlighed bød sig. På samme måde som de udødelige guder ikke har tilegnet sig nogen dyd, fordi de er blevet til med enhver af dem, og det er en del af deres natur at være gode, så er der nogle mennesker, der har fået en usædvanlig natur tildelt og når til det, der sædvanligvis kræver undervisning, uden en lang læreperiode. De fatter det gode, så snart de hører det. Derfor er der begavelse, der griber dyden umiddelbart eller af sig selv får den til at vokse frem. Men hos dem, der enten er sløve og svage eller besat af dårlig vane, skal der bruges lang tid på at gnide rusten af sjælen.

(37) I øvrigt bliver de, der er tilbøjelige til det gode, hurtigere ført til målet, men andre svagere vil også blive hjulpet og befriet for deres falske forestillinger, hvis nogen formidler skolens læresætninger til dem. Hvor nødvendige de læresætninger er, kan du således nok forstå. Det er indgroet i os, at vi er dovne i nogle henseender, letsindige i andre. Man kan hverken dæmpe denne dristighed eller fyre op under sløvheden, hvis ikke årsagen fjernes, den falske begejstring og den falske frygt. Så længe de ting besidder os, kan du sige, så længe du vil: 'Det bør du gøre for din far, det for dine børn, det for dine venner, det for dine gæsteverner'. Men grådigheden vil holde dig tilbage i

---

40. 'det forkastelige' er en oversættelse af ordet *nefas*, som betegner en handling, der er i strid med de guddommelige love.

forsøget. En vil vide, at han skal kæmpe for fædrelandet, men frygten vil tale ham fra det. En vil vide, at han skal svede til sidste dråbe for sine venner, men hensynet til egen behagelighed vil forbyde det. En vil vide, at en fast elskerinde er den værste uret mod hans hustru, men hans lyst vil drage ham i modsat retning. (38) Det vil ikke hjælpe noget at give forskrifter, hvis ikke man først har fjernet det, der vil stå i vejen for forskrifterne, lige så lidt som det vil gavne at have anbragt våben inden for synsvidde og rykket dem nærmere, hvis ikke hænderne kommer op af lommerne.

For at sjælen kan bevæge sig i retning af de forskrifter, vi giver, må den befries. (39) Lad os antage, at nogen gør, hvad han bør. Han vil ikke gøre det vedvarende, han vil ikke gøre det stabilt, for han ved ikke, hvorfor han gør det. Noget vil falde rigtigt ud ved et tilfælde eller ved rutine, men han vil ikke have en rettesnor i hænde at handle efter, så han kan stole på, at det er rigtigt, hvad han gør. Den, der er god ved et tilfælde, kan ikke love, at han vil være sådan til enhver tid. (40) Endvidere vil resultatet af forskrifterne måske blive, at han gør, hvad man bør gøre, men ikke, at han gør det på den måde, man bør. Men så fører forskrifterne ikke til dyden. Den, der er formanet om, hvad han skal gøre, vil også gøre det, det er jeg med på. Men det er for lidt, eftersom det rosværdige jo ikke består i handlingen, men i måden, der handles på.

(41) Hvad er mere skandaløst end et becosteligt middagselskab, som æder en ridderformue op? Hvad fortjener i højere grad en censoranmærkning,⁴¹ hvis nogen gør det for sig selv og sin genius,⁴² sådan som de der festaber siger? Og dog har tiltrædelsesmiddage kostet selv de mest nøjsomme mænd en million sestertier. Den samme ting er skændig, hvis formålet er fråseri, men unddrager sig kritik, hvis formålet er ærefuldt, for så er det ikke fråseri, men en hævdvunden udgift. (42) Tiberius Cæsar⁴³ fik tilsendt en mulle af umådelig størrelse - men hvorfor tilføjer jeg ikke vægten og pirrer nogens gane? Den vejede efter sigende fire et halvt pund. Han fik den bragt til torvet for at blive solgt og sagde: 'Jeg tager grueligt fejl, venner, hvis ikke enten Apicius eller P. Octavius⁴⁴ køber den mulle'. Det gik over al forventning med hans forudsigelse. De bød

---

41. Censorerne, som var romerske embedsmænd med ansvar for folketælling og fastsættelse af skat, kunne med en anmærkning, *nota*, slette en person fra senats- eller ridderstanden på grund af upassende opførsel.

42. En romersk mand iboende skytsånd, der fulgte ham gennem livet.

43. Dvs. Tiberius, romersk kejser 14-37 evt.

44. Apicius og Octavius var to notoriske livsnydere.

på den, Octavius vandt og opnåede stor berømmelse blandt sine egne, fordi han for 5 sestetier havde købt den fisk, som Cæsar havde solgt, og Apicius ikke havde købt den. At bruge så mange penge var skændigt for Octavius, ikke for den, som havde købt den for at sende den til Tiberius, selv om jeg også ville kritisere ham. Han beundrede noget, som han fandt Cæsar værdig til. (43) En sidder ved en syg ven, det bifalder vi. Men gør han det for arvens skyld, så er han en grib, der venter på et ådsel. De samme ting er enten skændige eller gode. Det kommer an på, hvorfor eller hvordan de udføres. Men alt vil finde sted på den moralsk rigtige måde, hvis vi har helliget os det moralsk rigtige og i menneskelivet alene regner det og det, der beror på det, for godt. Alt andet er kun godt for en kort tid. (44) Derfor bør der indprentes en overbevisning, der vedrører livet i dets helhed. Det er det, jeg kalder et princip. Som det princip er, sådan vil vores handlinger og tanker blive. Og som de er, vil livet blive. Det er for lidt for den, der bringer orden i det hele, kun at have givet råd om detaljer. (45) Marcus Brutus⁴⁵ giver i den bog, han har kaldt 'Om det passende', mange forskrifter, både for forældre, børn og brødre. Ingen vil følge dem på den måde, som han bør, medmindre han har noget at bygge det på. Vi bør derfor sætte os et mål for det højeste gode, som vi kan stræbe imod, og som enhver af vore handlinger og ord kan tage hensyn til, på samme måde som styrmænd skal sætte kursen efter en stjerne. (46) Livet uden forsæt er planløst, men hvis noget overhovedet bør foreskrives, får vi først for alvor brug for principper. Jeg tænker, du vil gå med til, at intet er mere skændigt end et tvivlrådigt og usikkert menneske, der frygtomt viger tilbage. Sådan vil det gå os i alle forhold, hvis vi ikke bliver det kvit, der trykker sjælene og holder os nede og helt forhindrer os i at tage et initiativ.

(47) Man plejer at foreskrive, hvordan guderne skal dyrkes. Lad os forhindre, at man tænder sabbatslys,⁴⁶ eftersom guderne ikke mangler lys, og mennesker heller ikke glæder sig over sod. Lad os forbyde at forrette morgenhilsner ved templerne og sidde ved deres døre. Menneskelig forfængelighed er modtagelig for den slags ydelser, men det er den, der kender gud, der dyrker ham. Lad os forbyde at bringe Jupiter håndklæder og skrabere og holde et spejl op for Juno. Gud søger ikke tjenere. Hvorfor ikke? Han er selv tjener for menneskeslægten, han er til stede overalt og for alle. (48) Selv om man hører, hvilken grænse man bør iagttage ved ofringer, og hvor langt man må holde

---

45. Romersk senator (85-42 fvt.), en af lederne af sammensværgelsen mod Cæsar. Skriftet *Om det passende*, der var affattet på græsk, er ikke bevaret.

46. Jødedommen havde i 1. årh. evt. vundet en vis udbredelse blandt romere.

sig fra skadelige vrangforestillinger, så vil man aldrig have gjort tilstrækkeligt fremskridt, hvis ikke man i sindet har fattet gud, som man bør, at han har alt, giver alt og gør velgerninger af nåde. (49) Hvilken grund har guderne til at handle godt? Det er deres natur. Man tager fejl, hvis man tror, at de ikke ønsker at skade, de kan slet ikke. De kan hverken lide eller gøre uret, for at såre og blive såret er to sider af samme sag. Den højeste natur, der er den smukkeste af alt, har både fritaget dem for fare og gjort dem ufarlige. (50) Det vigtigste punkt i dyrkelsen af guderne er at tro på dem. Dernæst at anerkende deres ophøjethed og den godhed, uden hvilken intet er ophøjet. At vide, at de er herrer over verden, de styrer alting med deres magt og beskytter menneskeslægten uden altid at bekymre sig om den enkelte. De giver ikke noget ondt og rummer ikke noget ondt, men de tugter, tvinger, sanktionerer og straffer undertiden under dække af noget godt. Vil du have guderne med dig? Vær god. Den, der efterligner dem, dyrker dem tilstrækkeligt.

(51) Så er der det andet spørgsmål, hvordan man bør omgås mennesker. Hvad gør vi? Hvilke forskrifter giver vi? At vi skal spare menneskeblod? Hvor lille en ting er det ikke at lade være med at skade den, som man bør gavne! Det er selvfølgelig prisværdigt, hvis vi mennesker er milde mod hinanden. Skal vi foreskrive, at man rækker den skibbrudne en hånd, viser den vildfarne vejen og deler sit brød med den sultne? Men hvorfor nævne alt det, som vi bør gøre eller undlade, når jeg kort kan videregive denne norm for menneskets pligt: (52) Alt det, som du ser, hvori det guddommelige og det menneskelige er indesluttet, er ét. Vi er lemmer på en stor krop. Naturen har frembragt os som beslægtede, da den frembragte os af det samme til det samme, den har indgivet os en gensidig kærlighed og gjort os egnede til fællesskab. Naturen har fastlagt, hvad der er rimeligt og retfærdigt. Ifølge dens orden er det mere ulykkeligt at skade end at blive skadet. På dens bud skal hænderne være parate til at hjælpe. (53) Dette vers skal være i hjertet og på læberne:

Menneske er jeg, og alt hvad menneskers er, må jeg kende.⁴⁷

---

47. Terents *Heautontimoroumenos*, 77, egen oversættelse.

Lad os have det fælles: Vi er født til fællesskab. Vores samfund ligner allermest en bue af sten, som holdes oppe af selve det, at den ville falde sammen, hvis ikke stenene gensidigt forhindrede det.

(54) Efter guder og mennesker skal vi se på, hvordan vi omgås tingene. Vores forskrifter vil være spildt, hvis ikke det først er klarlagt, hvilken mening vi bør have om hvad som helst, om fattigdom og rigdom, om ære og vanære, om fædreland og eksil. Lad os vurdere dem hver for sig uden hensyn til, hvad man siger om dem, og lad os undersøge, hvad de er, ikke hvad de kaldes.

(55) Lad os gå over til dyderne. En eller anden vil foreskrive, at vi skal sætte klogskab højt, at vi skal elske tapperheden, at vi om muligt skal tilegne os retfærdigheden endnu mere end de andre dyder. Men det fører ingen steder hen, hvis vi ikke ved, hvad dyden er, om den er en eller flere, adskilte eller forbundne, om den, der har en, har dem alle, og hvilke forskelle der er mellem dem. (56) Det er ikke nødvendigt for en håndværker at spørge om sit håndværks grundlag og praksis, lige så lidt som for en pantomimedanser at spørge om kunsten at danse. Hvis man er fortrolig med de fag,⁴⁸ mangler der ikke noget, for de angår ikke livet i dets helhed. Men dyden er både en viden om de andre ting og sig selv. Man bør have viden om den for at kunne tilegne sig den. (57) Den rette handling vil ikke finde sted, medmindre der er den rette vilje, for handling beror på vilje. Endvidere vil viljen ikke være den rette, medmindre der er den rette holdning, for vilje beror på holdning. Videre vil der selv hos den bedste ikke være den holdning, medmindre han har begrebet de love, der angår livet i dets helhed, og har overvejet, hvordan man skal vurdere hver enkelt ting og sammenholde den med sandheden. Sindsro er kun mulig for dem, der har fået en stabil og sikker dømmekraft. De andre falder igen og igen, de sættes tilbage og vakler hid og did mellem afviste og antagne holdninger. (58) Hvad er grunden til deres vaklen? At intet er klart for dem, der benytter sig af den mest usikre styrelse, den løse antagelse. Hvis du ønsker at ville det samme altid, må du nødvendigvis ville det sande. Man når ikke frem til sandheden uden principper. De omfatter livet: Det gode og det onde, det moralsk rigtige og det skændige, det retfærdige og det uretfærdige, pligt og ansvarløshed, dyderne og dydernes anvendelse, besiddelsen af materielle goder, anseelse og værdighed, helbred, kræfter, skønhed, sansernes skarphed - alt det kræver en vurderingsmand. Det skal

---

48. Vi følger en konjektur af Haupt.

være muligt at afklare, hvad hver enkelt ting er værd ved formueopgørelsen.⁴⁹ (59) Du tager nemlig fejl og anser noget for mere værd, end det er, og du tager i den grad fejl, for det, som anses for det største iblandt os - rigdom, indflydelse og magt - er nærmest ingen penge værd. Det vil du ikke vide, hvis ikke du ser nærmere på selve det kriterium, hvormed de ting bedømmes i forhold til hinanden. På samme måde, som bladene ikke kan grønnes i sig selv, men har brug for en gren at hænge på, som de kan hente saft fra, således visner disse forskrifter, hvis de står alene. De må udspringe af et filosofisk system.

(60) I øvrigt forstår de, der fjerner principperne, ikke, at de styrker principperne netop ved at tage dem væk. Hvad siger de nemlig? Jo, at livet reguleres tilstrækkeligt med forskrifterne, og at visdommens principper er overflødige. Men selve det, de siger, er ved gud lige så meget et princip, som hvis jeg nu sagde, at man skulle undgå forskrifter, fordi de var overflødige, men bruge principper og have sin opmærksomhed på dem alene. Netop ved at sige, at man ikke skulle tage sig af forskrifterne, ville jeg komme med en forskrift. (61) Nogle ting behøver vejledning fra filosofien, andre bevisførelse og det i høj grad, fordi de er indviklede og knap nok kan blotlægges selv med den største omhu og den største finesse. Hvis bevisførelse er nødvendig, er der også brug for principperne, som slutter sig frem til sandheden med beviser. Visse ting er åbenlyse, visse skjulte. De åbenlyse begribes med sanserne og med hukommelsen, de skjulte ikke. Det er ikke det håndgribelige, der fylder fornuften ud. Den største og smukkeste del af den er i det skjulte. Det skjulte kræver bevisførelse, bevisførelse findes ikke uden principper. Altså er principper nødvendige. (62) Grundlaget for en almen fornuft, en fuldkommen fornuft, er en sikker overbevisning om tingene. Hvis det hele sejler i sjælen uden sikker overbevisning, er principper nødvendige. De giver sjælene en ubestikkelig dømmekraft. (63) Når vi dernæst formaner nogen om, at han skal behandle en ven på samme måde som sig selv, og at han skal tænke, at en fjende kan blive til en ven, og han skal opildne kærligheden hos vennen og mildne hadet hos fjenden, tilføjer vi: 'Det er retfærdigt, det er godt'. Det retfærdige og gode i vores principper beror på fornuften. Derfor er fornuften nødvendig, for uden den findes det retfærdige og gode ikke. (64) Men lad os knytte de to ting sammen. Grene uden rod kan jo ikke bruges til noget, og rødder har også gavn af det, de får til at gro. Hvor stor nytte

---

49. Hvert femte år blev der foretaget census, dvs. lavet lister over romerske borgeres formueforhold.

hænderne er til, kan ingen være i tvivl om, de hjælper åbenlyst, men det hjerte, som giver hænderne liv, energi og bevægelse, er skjult. Det samme kan jeg sige om forskrifterne: De er åbenbare, men visdommens principper er i det skjulte. På samme måde som kun de indviede kender gudsyndens hemmeligheder, sådan åbenbares i filosofien de hemmelige ting til dem, der har adgang til og er optaget i kulten, men forskrifterne og andet af den slags er også kendt for de uindviede.

(65) Poseidonios⁵⁰ mener, at ikke blot udstedelse af forskrifter (der er ikke noget i vejen for at bruge den formulering), men også overtalelse, trøst og opmuntring er nødvendig. Hertil føjer han undersøgelse af årsager, aitiologi, som jeg ikke forstår, hvorfor vi ikke tør kalde det, når grammatikerne, vogterne af det latinske sprog, selv gør det. Han siger, at en beskrivelse af hver enkelt dyd også vil være nyttig. Det kalder Poseidonios 'ethologi', men andre kalder det 'karakterisering', og det beskriver hver enkelt dyds og lasts kendetegn og særtræk, så man kan holde dem, der ligner hinanden, adskilt. (66) Den ting har samme betydning som det at give forskrifter, for den, der foreskriver, siger: 'Du skal gøre det og det, hvis du vil være mådeholden', den der beskriver, siger: 'Den mådeholdne er den, der gør det og det, og som afholder sig fra de og de ting'. Spørger du, hvad forskellen er? Den ene giver forskrifter, den anden et mønster på dyd. Disse beskrivelser og, for nu at bruge skatteopkrævernes udtryk, registreringer er nyttige, indrømmer jeg. Præsenterer vi noget rosværdigt, skal der nok komme en, der vil efterligne det. (67) Du mener vel, det er nyttigt at få redskaber til at bedømme en racehest, så du ikke bliver snydt i en handel og spilder dine kræfter på en sløv krikke. Så er det da endnu mere nyttigt at vide, hvad der kendetegner den fremragende sjæl, så du kan overføre det fra andre til dig selv. (68)

Plagen af ædlere art kan let du kende; den træder
stolt over engene frem og fjedrer på spændstige koder.
Forrest at gå er dens lyst, den trodser de truende floder,
kækt betræder den planken, hvor bølgerne bruser forneden
uden at frygte den tomme larm. Rank stiger dens nakke,
smalt er dens hoved, dens lyske er svang, men krydset velpolstret,

---

50. Stoisk filosof (ca. 135-51/50 fvt.), lærer for bl.a. Cicero.

muskelspændt er det modige bryst... //
... Når den hører en lyd i det fjerne af våben,
danser den straks, da dirrer dens lemmer og ørerne spiller,
ildfuldt pruster den da af fryrig indestængt kamplyst.⁵¹

(69) Selv om det ikke er det, det handler om, har vores Vergil beskrevet en tapper mand. Jeg kunne bestemt ikke give et anderledes billede af en stor mand. Hvis jeg skulle fremstille Marcus Cato,⁵² der var frygtløs midt i borgerkrigens kaos, og i forreste række gik mod hærene, der allerede var rykket frem til Alperne, og som kastede sig ind i borgerkrigen, ville jeg ikke give ham et andet udtryk eller en anden holdning. (70) Der var i hvert fald ingen, der kunne inddrage sig på noget højere end Cato, der på samme tid satte sig imod Cæsar og Pompeius, og som, mens nogle var tilhængere af Cæsar, andre af Pompeius, udfordrede dem begge og viste, at man også kunne tage parti for republikken. Det er jo for lidt at sige om Cato 'uden at frygte den tomme larm'. For han frygter ikke den reelle og aktuelle larm, men over for ti legioner og galliske hjælpetropper og hære blandet af barbarer og borgere hæver han sin frie røst og opfordrer republikken til for frihedens skyld ikke at give op, men prøve alt muligt, fordi det er mere moralsk rigtigt at falde i trældom end at gå frivilligt. (71) Hvor meget saft og kraft er der ikke i ham, hvor meget fortrøstning i en tid præget af almindelig frygt! Han ved, at han er den eneste, hvis stilling det ikke drejer sig om, for der spørges ikke, om Cato er fri, men om han er blandt frie. Deraf foragten for farer og sværd. Her kan man i beundring for den uovervindelige fasthed hos en mand, som ikke vaklede midt i statens sammenbrud, sige: 'muskelspændt er det modige bryst'.

(72) Det vil ikke blot gavne at omtale, hvordan gode mænd normalt er, og tegne et generelt billede af dem, men at fortælle og fremstille, hvordan de har været: Catos sidste og tapreste sår, hvorved friheden opgav ånden, Laelius⁵³ visdom og den dybe for-

---

51. Vergil *Georgica*, 3, 75-81 & 83-85, oversat af Otto Foss, side 71f. i bogen *Vergil*, P. Haase og Søns Forlag 1965.

52. Cato den Yngre (95-46 fvt.), romersk statsmand, kendt for sin høje moral og sine kompromisløse holdninger. Støttede under borgerkrigen mellem Cæsar og Pompeius det pompeianske parti og begik selvmord med et sværd for at undgå den ydmygelse at blive taget til nåde af Cæsar.

53. Gaius Laelius, romersk statsmand (født ca. 186 fvt.) med tilnavnet Sapiens (den viise) på grund af sin lærdom og interesse for filosofi.

ståelse mellem ham og hans ven Scipio,⁵⁴ den anden Catos⁵⁵ fortræffelige bedrifter hjemme og ude, Tuberos⁵⁶ træsenge,⁵⁷ da han dækkede offentligt op til festlighederne foran selve Jupiters helligdom med skind af kid i stedet for tæpper og med lertøj. Hvad var det andet end at gøre fattigdommen hellig på Capitol? Det er ikke til at tro, at jeg ikke kan nævne nogen anden handling af ham, som stiller ham på linje med Catoerne. Det var en censorhandling,⁵⁸ ikke et måltid. (73) Åh, hvor er mennesker, som er syge efter ære, uvidende om, hvad æren er, og hvordan den skal søges! På den dag så det romerske folk mange menneskers borddækning, men de beundrede kun éns. Alle disse menneskers guld og sølv er blevet smadret og smeltet tusind gange, men Tuberos lertøj vil vare til alle tider.

Hav det godt.

-
54. Scipio Africanus den Yngre, romersk general (ca. 185-129 fvt.). Erobrede Karthago i 146 fvt.
  55. Cato den Ældre, romersk statsmand (234-149 fvt.), kendt for sine gammelromerske holdninger og sin modstand mod græsk indflydelse. Tilhænger af Roms erobring af Grækenland og af Karthago.
  56. Q. Aelius Tubero, stoiker fra det 2. årh. fvt., elev af Panaitios.
  57. Der hentydes til *lectisternia*, en offerceremoni, hvor man stillede gudebilleder på kostbare hynder og satte mad frem til guderne. Tubero valgte at sætte træbænke frem til guderne.
  58. Censorer kunne slette en person fra senats- eller ridderlisten på grund af alt for stor pragtudfoldelse.